

**BORSI-KÁLMÁN Béla (2018):
Elvetélt Bizánci reneszánszból Nagy-Románia
Egy állameszme etnogenezise
Magyar Szemle Könyvek. Budapest.**

Borsi-Kálmán Béla új könyvében ismét arra vállalkozott, hogy a románság lélektanában kutakodjon, de ezúttal a korábbiakhoz képest is mélyebbre fűrt. Tette ezt egyrészt a két román fejedelemségben a XVIII–XIX. században több, mint száz éven keresztül uralkodó fanarióta fejedelmek örökségének feldolgozásával, másrészt a balkáni arománok vagy macedo-románok (hozzávándorlásának) bemutatásával.

A szerző véleménye szerint a Konstantinápoly *Fanar* elnevezésű görög városnegyedéből való fanarióta fejedelmek (más néven vajdák vagy hoszpodárok) nagymértékben sanyargatták a román népet, hogy a beszedett adókkal ki tudják elégíteni az őket kiválasztó és irányító Szultánt, de mégiscsak hozzájárultak ahhoz, hogy a két fejedelemség, ezzel együtt pedig egy későbbi, egyesített román ország lehetősége fennmaradjon. Ahogy fogalmaz, minden fanarióta fejedelem missziót teljesített, még ha nem is Bizáncban, hanem abban a két dunai fejedelemségben, amely „kísérleti laboratóriumnak” számított egy új Bizánc, azaz a későbbi Románia megszületése számára. A nép tehát nem szerette a görög vajdákat,¹ ami miatt sokan Erdélybe költöztek át, de a történelem az ő szerepüket is megszépítette, hiszen olyan képességeket, például fortélyt, kétkulacsosságot, cselszövést vittek bele a román elit életvitelébe és gondolkodásmódjába, amelyek később az egész román nemzet számára is hasznosulhattak.

Borsi-Kálmán Béla nézete szerint a görög fanarióták tulajdonképpen beajátották a román elitet, ami odavezetett, hogy később ez a román vezető réteg képes legyen döntő történelmi helyzeteket kihasználva egy új állam (Románia) megteremtésére és folyamatos gyarapítására, beleértve a két világháború közötti legnagyobb méretű Nagy-Románia létrehozására. Ez a „csodaszerű” evolúció természetesen az adott történelmi helyzeteken is múlt, de a szerző mindenképpen fontosnak tartja annak hangsúlyozását, hogy a történelmi helyzeteket csak ez a görögös, bizánci eredetű román elit tudta megfelelően kihasználni.

A szerző ilyenén véleményalkotásának feltehetően az is az alapja, hogy több alkalommal szolgált külföldön (Franciaországban és Romániában) diplomataként, ahol személy szerint is megtapasztalhatta a román kollégák diplomáciai érzékét, ügyességét. Mi tagadás, a román diplomáciai érzékről a legtöbben pozitívan nyilatkoznak és nyilvánvalóan az sem véletlen, hogy a diplomáciát a nemzeti célok elérésének egyik legfonto-

sabb eszközeként a legmagasabb román biztonságpolitikai dokumentumokban még manapság is kiemelt helyen kezelik. Például a *Traian Bănescu*-féle 2006-os *Nemzeti Biztonság Stratégiában* 13-szor, míg a legfrissebb *Nemzeti Védelmi Stratégiában* 6-szor szerepel a diplomácia vagy a diplomáciai szó.² És mindjárt hozzá kell itt tennünk, hogy a jelenleg érvényes magyar *Nemzeti Biztonsági Stratégiában* csak 3-szor.

Félreértés ne essék, a diplomácia nem csak a politika eszköze, de más területeken sem árt a nemzetközi vizeken való jártasság, mert ki tudja, hogy mikor, milyen módon fizetődik ki. Ismeretes, hogy az első világháború szakértői között nagy számban voltak geográfusok, és sokan (köztük a románok) földrajzi jellegű érvrendszerekkel is érkeztek a békekonzferenciára, egyáltalán nem volt tehát mindegy, hogy az adott ország, esetünkben Románia földrajzi iskolája hogyan tagozódott be a nemzetközi geográfiai életbe. Ebből a szempontból érdekes adalék, ahogy a román király útba indította az épphogy csak megalakult Román Földrajzi Társaság delegációját az 1975-ös franciaországi nemzetközi földrajzi kongresszusra: „Látják uraim, az önök szakterülete rendkívül kiterjedt és már nagyon kevés idő van hátra az évből. Az eddig született munkák azonban mégis lehetővé teszik egy átfogó vázlat elkészítését hazánk földrajzi tényezőiről, olyannyira, hogy jól be tudunk majd mutatkozni a párizsi földrajzi kongresszuson, amelyet ebben az évben hívtak össze a francia földrajzi társaság kezdeményezésére, és amelyen büszkén mi is részt veszünk. Kívánom, hogy fiatal földrajzi társaságunk méltó módon illeszkedjék minél több ország intézményesített társaságához, és a mi engem illet, nincs kétségem afelől, hogy – tudós férfiúink támogatásával – valóra váltja majd misszióját s gondosan készített térképekkel, művekkel *kiemeli az országot az ismeretlenségéből.*”³ A rendezvényen természetesen magyar geográfusok is részt vettek. A delegáció vezetője, *Hunfalvy János* (1820–1888) pedig diplomata módjára is tekintett a kongresszusra, mert így emlékezett meg róla: „A személyes érintkezések s a társalgásban egymással közölt nézetek talán még gyümölcsözőbb és messzevágóbb hatást gyakoroltak, mint a hozott végzések.”⁴

Borsi-Kálmán Béla új könyve bemutatja azt is, hogy a fanarióták által behozott görögös, mentalitásbeli örökség nem járt egyedül, mivel folyamatosan települtek be a Balkán-félszigetről Romániába az arománok vagy macedo-románok, akik társadalmi helyzetüknél, foglalkozásuknál fogva főként a városi lakosság létszámát gyarapították, ráadásul erős görög öntudattal és nyelvismerettel is rendelkeztek, ezenkívül nagyon jó hírszerzők, informátorok is voltak. Ez a réteg könnyen asszimilálódott és a román polgárosodásnak is az egyik alapító pillérévé vált.

Önmagában természetesen nem újdonság, hogy az a románok román testvérként szerepelnek a román történetírásban, mivel egy korabeli föld-

rajzi tankönyv is megemlékezik az arománokról, mint akik közül sokan a *Pindosz-hegység* tájékán élnek,⁵ és további érdekesség, hogy 1912-ben a Románián kívül élő arománok 106 iskolával és 300, Bukarestből finanszírozott oktatóval rendelkeztek.⁶ Az azonban mindenképpen újszerű, hogy Borsi-Kálmán Béla meghatározónak tartja az arománok román „nation building”-ben játszott, állam-, polgárság- és elitalkotó szerepét.

Könyvünk elsősorban történelmi szempontból tartalmaz fontos mondanivalókat, jóllehet nem dolgozza ki bővebben a román-görög viszonyrendszer mai vonatkozásait és kapcsolódási pontjait. Pedig korunkban is vannak összefonódások a két ország között, amelyek sok tekintetben szintén összekapcsolhatók a fanarióta korszakkal és geopolitikai jelentőséggel bírnak. Az ortodox vallás egy közös kapocs és a román gazdaságot is megkönyvezte a görög a rendszerváltozás utáni években. Görögország jelentős befolyásra tett szert a romániai távközlésben, a bankszektorban, valamint a turisztikai együttműködésben és a román munkavállalók görögországi kiközvetítésében.⁷

Borsi-Kálmán Béla könyvét ettől függetlenül – a román szakirodalmi kategóriák szerint – geotörténelmi műnek kell tekintenünk, hiszen nem pusztán a leíró módszert alkalmazta, hanem oknyomozó történelmi szemlélettel vizsgálta a fanarióták hatalomra kerülését és uralkodását, és belevitte elemzésébe a korszakbeli geopolitikai viszonyok hatásait is. Igen, geotörténelmi, mert ez az a diszciplína ugyan nálunk kevésbé ismert, viszont Romániában már a második világháború idején meghonosodott és napjainkban is párhuzamosan művelik a geopolitikával. Romániai megalapítója pedig az a – mellelleg anyja révén fanarióta származású! – *Gheorghe I. Brătianu* (1898–1953) volt, aki az egyik szerkesztője volt a háborús időkben megjelent *Geopolitica și Geoistoria* c. folyóiratnak, ő tette le a román geotörténelmi elméleti alapjait és sokan tőle származtatják azt a mondást is, hogy a románok geopolitikusoknak születtek.⁸ Brătianu – nem túlságosan tudományosan, hanem inkább leegyszerűsítve – úgy fogalmazott, hogy a geopolitika nagy vonalakban nem más, mint a jelenkor geotörténelme, a geotörténelmi pedig a múlt geopolitikája. A geotörténelmi fogalmát ugyanakkor a nemzetközi szakirodalom⁹ alapvetően *Fernand Braudel* (1902–1985) történelmi elemző módszeréhez köti, amelynek lényege a hosszú távú történelmi-területi mozgás- és térmodellezésben rejlik.¹⁰

A mű olvasása közben némi hiányérzete támad az elfogulatlan olvasónak, hogy nem találja a román és a magyar nemzeti karakter összehasonlítását, hiszen végső soron két történelmi riválisról van szó, akik között a döntő csata (Erdély) jórészt a tárgyalóasztalok mellett dőlt el.¹¹ Ugyanakkor tudnunk kell, a szerző nemcsak a románokkal szemben kritikus, mert egyik legfontosabb korábbi művéből már ismerjük vélemény-

nyét a magyar nemzeti gyarlóságról, széthúzásról, kivagyiságról stb., amelyet a magyar futball 1954-es tragédiájáról és fokozatos elsorvadásáról, illetve *Puskás Ferenc* (1927–2006) egyéni karrierjéről vetett papírra.¹² Mindemellett csak remélhetjük, hogy következő írásában vállalkozik arra is, hogy egymás mellett, egy kötetben vizsgálja a magyar és a román néplélek különféle rejtelmait. Ugyanis a döntő pillanatokban, egy helyzetnél, egy 11-esnél vagy egy békekonferencián nem feltétlenül a pusztá tehetség vagy a hadszíntér állása számít önmagában, hanem az adott személy vagy nép – vagy könyvünk esetében a román(iai) elit – lelki állapota, mentális karaktere és készsége a siker kivívására.

Borsi-Kálmán Béla legújabb könyvét nemcsak a Románia iránt érdeklődők fogják haszonnal forgatni, de tanulságos lehet minden, diplomáciatörténettel foglalkozó szakértőnek, kutatónak, diplomatának is. Témaválasztása nem egyszerű, de mert bonyolult történelmi, politikai és sokszor családi szálakat is boncolgat, nehéz letenni, ráadásul a szerző – önmagához hűen – igen alapos szakirodalmi kutatás alapján közelebb viszi az olvasót annak megértéséhez, mi lehet az oka annak, hogy keleti szomszédunk – történészi szemüveggel nézve és futballnyelvre lefordítva – ilyen jó sportalkatúnak bizonyult.

Tóth Sándor

JEGYZETEK/NOTES

1. Lásd erre még: Frederick Moore: Rumania and her ambitions. *The National Geographic Magazin* 1913 October, 1065. o. Felhívjuk a figyelmet arra, hogy a 29 oldalas, képekkel illusztrált írásának címe már az első világháború előtt a románok ambícióját vizionálja. Megjegyezzük, hogy egy évvel később hasonló színvonalú, bár némileg eltérő hangvételű tanulmányt adott közre a híres magazin Magyarországról: C. Townley-Fullham: A land of shepherd kings. *The National Geographic Magazin* 1914 October, 311–393. o.
2. V. ö. Strategia de Securitate Națională a României, illetve Strategia Națională de Apărare a Țării pentru perioada 2015–2019. (<http://old.presidency.ro/static/ordine/CSAT/SSNR.pdf>, illetve <https://lege5.ro/Gratuit/g4ydqobugm/strategia-nationala-de-aparare-a-tarii-pentru-perioada-2015-2019-hotarare-33-2015?dp=haydaojxhezdi>, letöltve 2019. március 30.)
3. Sz. n.: Constituirea Societății Geografice Române. Forrás: Román Földrajzi Társaság honlapja. (<http://geo-sgr.ro/index.php/istoric/>, letöltve 2012. február 26.) (TS kiemelése)
4. Hunfalvy János: Jelentés a földrajzi tudományok párizsi kongresszusának tárgyalásairól. *Földrajzi Közlemények* 1875/3. 265. o.

5. Simion Mehedinți: România și țările locuite de Români. Pentru Clasa III Primară urbană și divizia III, Anul I al școalelor rurale. Editura Librăriei Alcalay & Co., București, é.n. [1920 előtt] A tankönyv mottója: „A világ románjai részére”.
6. Illés Tamás: Kelet és Nyugat között. A román csoportok etnikai földrajzi vizsgálata a kezdetektől napjainkig. *Földrajzi Közlemények* 2018/2. 143. o., a Pindosz-hegység és az Appenninek közti elvont hasonlóságra pedig lásd: Nicolae Iorga: *My American lectures*. State printing office, Bucharest, 1932. 158. o.
7. Egon Nagy–Artur Lóránd Lakatos–Kristóf Antal: Foundations of Romanian Geopolitical Thinking. In: Peter Jordan (szerk.): *Mitteilungen Der Österreichischen Geographischen Gesellschaft. Annals of the Austrian Geographical Society*. Wien, 2017. 288–289. o.
8. [G. I. Brătianu et al.]: *Cuvânt înainte. Geopolitica și geoistoria 1941/1*. 3. o.
9. Például: Pierre Gorge (szerk.): *Dictionnaire de la Géographie*. Presses Universitaires de France. 1970. 215. o., F. J. Monkhouse (szerk.): *A Dictionary of Geography*. (2. kiadás) The Camelot Press Ltd., London and Southampton, 1970. 153. o., továbbá Beluszky Pál (szerk.): *Magyarország történeti földrajza I. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2005. 32. o.*
10. V. ö. Fernand Braudel: A történelem és a társadalomtudományok. A hosszú időtartam. In: Benda Gyula: *Az Annales-iskola. A kezdetektől a kritikai fordulatig*. In: Benda Gyula–Szekeres István (szerk.): *Az Annales. A gazdaság-, társadalom- és művelődéstörténet francia változata. L’Harmattan-Atelier, Budapest, 2007. 163–192. o.*
11. A témakorról lásd az alábbi tanulmány sorozatot: Gulyás László–Csüllög Gábor: A román állam területi kialakulásának története I. A középkortól a román királyság kikiáltásáig. *Közép-Európai Közlemények* 2012/3–4. szám No. 18–19. (V. évfolyam/3–4. szám). 113–126. old.; Gulyás László–Csüllög Gábor: A román állam területi kialakulásának története II. 1881–1914 (Társszerző: Csüllög Gábor) *Közép-Európai Közlemények* 2013/1–2. szám No. 20–21. (VI. évfolyam/1–2. szám). 113–126. old.; Gulyás László–Csüllög Gábor: A román állam területi kialakulásának története III. 1914–1918 (Társszerző: Csüllög Gábor) *Közép-Európai Közlemények* 2013/13. szám No. 22. (VI. évfolyam/3. szám). 177–185. old.; Gulyás László–Csüllög Gábor: A román állam területi kialakulásának története IV. Nagy-Románia születése a terepen. *Közép-Európai Közlemények* 2016/1. szám (No. 32.) 158–170. old. Továbbá Gulyás László–Csüllög Gábor: Nagy Románia születése *BBC History* 2018/december 78–82. old.
12. Borsi-Kálmán Béla: *Az aranycsapat és a kapitánya. Sorsvázlatok a magyar futballpályák világából*. Kortárs Kiadó, 2008., továbbá újabban úő: *Pseudo-fociesszék. Széljegyzetek a futball, a politika és az irodalom határvidékéről*. L’Harmattan–Uránia, 2018.